

KAROLINA LEWIŃSKA ORCID: 0000-0003-2513-7233
Uniwersytet Wrocławski

Śladami płomieni, czyli ogień w literaturze dla dzieci

Recenzja książki wydanej pod redakcją Anny Czabanowskiej-Wróbel i Krystyny Zabawy *Żywioty w literaturze dziecięcej. Ogień*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2021, ss. 312.

Streszczenie: Artykuł jest recenzją książki pt. *Żywioty w literaturze dziecięcej. Ogień*, która wydana została pod redakcją Anny Czabanowskiej-Wróbel i Krystyny Zabawy. Publikacja ukazała się w 2021 roku i zamyka cykl monografii poświęcony żywiołom w literaturze dla młodych odbiorców. Autorzy artykułów proponują interpretacje motywu ognia, który obecny jest w literaturze dla dzieci. Poddają analizie utwory pochodzące z różnych epok, przynależące do różnych gatunków i rodzajów literackich.

Słowa kluczowe: literatura dla dzieci, ogień, Polska

In the Footsteps of Flames, or Fire in Children's Literature

A review of a book edited by Anna Czabanowska-Wróbel and Krystyna Zabawa *Żywioty w literaturze dziecięcej. Ogień*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2021, pp. 312.

Abstract: The article is a review of the book *Żywioty w literaturze dziecięcej. Ogień*, edited by Anna Czabanowska-Wróbel and Krystyna Zabawa. The publication was published in 2021 and closes a series of monographs devoted to the elements in literature for young readers. The authors of the articles propose interpretations of the fire theme, which is present in children's literature. They analyze works from different eras, belonging to various genres.

Keywords: children's literature, fire, Poland

Monografia pod redakcją Anny Czabanowskiej-Wróbel i Krystyny Zabawy *Żywioty w literaturze dziecięcej. Ogień* zamyka cykl poświęcony zjawiskom naturalnym w literaturze dla młodych odbiorców. Podobnie jak w poprzednich tomach, i tym razem wysunięto wiele odmiennych propozycji odczytania omawianego żywiołu. Poddano analizie utwory pochodzące z różnych epok, przynależące do różnych gatunków i rodzajów literackich – ogień za każdym razem występuje w nieco innym wcieleniu. Ta różnorodność interpretacji mo-

tywu ognia, która wybrzmiewa z monografii, dobrze oddaje charakter samego żywiołu – niestałego, zmiennego i ambiwalentnego w swojej naturze.

Krystyna Zabawa w artykule *Ogień – żywioł najmocniejszy i najgroźniejszy*, który w monografii pełni funkcję wstępu, wskazuje, że żywioł ognia jest tym, z którym dziecko ma styczność najrzadziej. Nie oznacza to jednak, że ogień nie ma swojego miejsca w literaturze dziecięcej – nie tylko jego obecność jest dostrzegalna, ale często znacząca, co też udowadniają autorzy poszczególnych rozpraw.

Pośród materiału badawczego odnajdziemy zarówno teksty popularne wśród nastolatków, czego przykład stanowi artykuł Doroty Michułki czy Katarzyny Wądołny-Tatar, jak i utwory przeznaczone młodszymi odbiorcami – takie jak *Akademia Pana Kleksa* (Wójcik-Dudek, 2021) i *Muminki* (Gralewicz-Wolny, 2021). Poddana analizie została zakorzeniona w tradycji literackiej *Boska komedia* Dantego (Ruszkiewicz, 2021), legendy apokryficzne Selmy Lagerlöf (Ługowska, 2021) czy twórczość Tolkiena (Wojciechowska, 2021). Nie zabrakło baśni, którym przyglądają się autorzy również w poprzednich tomach cyklu – rolę ognia w baśniach ludowych przybliży Ryszard Waksmund, natomiast Alicja Mazan-Mazurkiewicz, analogicznie do artykułów zawartych we wcześniejszych częściach monografii, poddała analizie żywioł ognia w utworach Hansa Christiana Andersena. Podobną taktykę obrało kilku innych badaczy – na przykład Grzegorz Leszczyński, który w każdej części z serii zajmuje się poezją Leśmianowską. Tym samym ostatni tom monografii zamyka nie tylko tetralogię, ale również wewnętrzne cykle, dzięki którym czytelnik otrzymuje pełny obraz żywiołów wyłaniający się z twórczości wybranych autorów.

Konsekwencję w wyborze ujęcia żywiołu zauważyć można również u Bernadetty Niesporek-Szamburskiej. Badaczka skupiła się na tym, jak woda, powietrze, ziemia i ogień funkcjonują w dziecięcej wyobraźni. Autorka artykułu przedstawia wyniki badania, które zostało przeprowadzone w grupie 121 dzieci w wieku 9, 10 i 12 lat – zapytano je o definicję, charakterystykę, wizerunek ognia, konotacje związane z żywiołem oraz kojarzone z nim przedmioty i postaci. Z udzielonych odpowiedzi wynika, że sposób postrzegania ognia zmienia się wraz z wiekiem odbiorców, jednak jego ogólny obraz pozostaje dość schematyczny, o czym świadczą nie tylko wypowiedzi, ale również wykonane przez dzieci i przedrukowane w monografii ilustracje żywiołu. Jak wskazuje Niesporek-Szamburska, „badane dzieci posługują się stereotypowym obrazem sięgającym do ograniczonej liczby form i cech, które zostały zakodowane w źródłach kulturowych czy w wiedzy szkolnej” (Niesporek-Szamburska, 2021: 38).

We wspomnianym artykule skupiono się na obrazie ognia wyłaniającym się z dziecięcej wyobraźni, natomiast w kolejnych tekstach w centrum rozważań umieszczono literaturę dziecięcą. Rozprawy zostały uporządkowane według interesującego klucza – pierwsze z tekstów dotyczą ognia jako niszczycielskiej siły, towarzyszącej katastrofom i wojnom, co nieodłącznie związane jest z wyzwaniami współczesności. Natomiast końcowe artykuły, na co zwraca uwagę Zabawa (Zabawa, 2021: 23), skupiają się na duchowym, pełnym nadziei wy-

miarze żywołu. Można jeszcze wyróżnić rozprawy, które przekrojowo przedstawiają tematy związane z ogniem – ukazują one jego niejednoznaczność.

We wcześniejszych tomach funkcjonował inny układ – od artykułów dotyczących baśni, przez klasykę literatury dziecięcej, aż po najnowszą literaturę dla dzieci i młodzieży (Zabawa, 2021: 23). Wprowadzona zmiana umotywowana została chęcią zakończenia całego cyklu optymistycznym akcentem, a ze względu na to, że ze współczesnych utworów poddawanych analizie wyłania się katastroficzny obraz żywołu, przesunięto je na początek zbioru. Oczywiście, układ ten bazuje na pewnym uproszczeniu – większość autorów, jeśli nie wszyscy, zwróciła uwagę na podwójną naturę ognia. W interpretowanych utworach wskazywano na to, że ogień może zarówno budzić postrach, jak i nieść ukojenie; przerażać oraz budzić zachwyt jednocześnie. Nie da się wyizolować jego dominującej funkcji, tak samo jak niemożliwym jest odseparowanie ognia od pozostałych żywołów, co również wielokrotnie zostało podkreślone – o ich współistnieniu i harmonii zjawisk natury wspomina m.in. jedna z redaktorek monografii, Czabanowska-Wróbel.

Tym samym ogień nie zawsze występuje w interpretowanych utworach w pojedynkę, podobnie jak nie zawsze zostaje przywołane jego dosłowne rozumienie. W niektórych z rozpraw analizowane są zagadnienia jedynie z ogniem związane, mniej lub bardziej – na przykład drobne elementy charakterystyki postaci (takie jak płonące policzki, paląca twarz) czy zjawiska opisywane za pomocą płomiennej metaforyki (Chrobak, 2021: 152; Wądolny-Tatar, 2021: 43, 49). Jednocześnie nie brak artykułów, w których żywiół pojawia się w literalnym znaczeniu – w postaci ogniska (Michułka, 2021), pożaru (Rusek, 2021) czy pożogi (Anna Janus-Sitarz, 2021), co też pokazuje, że ogień został poddany analizie zarówno w mikro, jak i makro skali. Na różnorodność form, w jakich występuje, wskazuje Bożena Olszewska w artykule *Od iskiereki z popielnika do pożogi. Motyw ognia i jego funkcje w wybranych utworach dla dzieci i młodzieży*, w którym zauważa, że „wielkość, skala ognia przesądzają o sposobie przedstawienia, jak i pełnionych przezeń funkcjach” (Olszewska, 2021: 133). Jednak ta myśl wybrzmiewa nie tylko z wspomnianego tekstu, ale również z całości monografii.

Przykładem ujęcia przedstawiającego ogień w większej skali jest artykuł *Uciec tam, „gdzie nie palą się domy”*. *Požoga z perspektywy dziecka* Anny Janus-Sitarz. Autorka skupia swoją uwagę na niszczycielskiej naturze ognia, jednocześnie wskazując na obojętność społeczeństw wobec tragedii uchodźców i uchodźczyń. Badaczka sięga po utwory opowiadające o przemocy, utracie poczucia bezpieczeństwa i godności – *Wędrówkę Nabu* Jarosława Mikołajewskiego, *Hebanowe serce* Renaty Piątkowskiej, *Wróbelka z kości* Zany Fraillon, *Zupę z jeża* Magdaleny Kozłowskiej, *Chłopca z Aleppo, który namalował wojnę* Sumii Sukkar.

Podobne zagadnienia porusza Dominika Ruszkiewicz w artykule „Widzisz, że mówię, a jednak ja gorę”. *Ogień piekielny w „Boskiej komedii” Dantego oraz*

„*The Young Inferno*” Johna Agarda. Badaczka porównuje ze sobą utwory, w których ogień ściśle łączy się z otchłanią piekielną. Zauważa, że w *The Young Inferno* Agarda zmienia się funkcja ognia – służy on do ukazania zła współczesnego świata, piekła na ziemi, za które odpowiedzialni są ludzie dążący do podbojów i dominacji. Jak zwraca uwagę Ruszkiewicz, „ogień jest nie tyle karą za grzechy w następnym życiu, ile symbolem powszechnego, masowego zniszczenia ziemskiego świata” (Ruszkiewicz, 2021: 81). Owe zniszczenie jest nie tylko metaforyczne – badaczka powiązuje je z nadmierną eksploatacją środowiska naturalnego.

Krzysztof Rybak w opublikowanej na łamach *International Research in Children’s Literature* recenzji tekstów umieszczonych w tomie dotyczącym ziemi wskazuje na brak analiz rozpatrujących rolę żywiołu z perspektywy ekokrytycznej (Rybak, 2020: 224). W monografii poświęconej zjawisku ognia zagadnienia związane z kryzysem klimatycznym zostają poruszone nie tylko przez wspomnianą już Ruszkiewicz, ale także przez Zabawę, która wskazuje na powieści dystopijne na tle katastrof ekologicznych (Zabawa, 2021: 15–16) czy Beatę Mytych-Forajter, podejmującą tematy upałów w tekstach o Calpurnii Tate i zwracającą uwagę na globalne ocieplenie (Mytych-Forajter, 2021: 254). Obecność wątków dotyczących zmian klimatycznych świadczy o zaangażowaniu badaczy i niewątpliwej aktualności monografii; ukazuje również, że do zbadania żywiołu autorzy wykorzystali różne narzędzia – odwoływali się zarówno do źródeł i tradycji, jak i nie stronili od nowszych koncepcji badawczych, takich jak ekokrytyka.

Zauważyć należy jednak, że ustępują one miejsca analizom, w których szczególnie rolę odgrywa kontekst religijny i mityczny. Ogień funkcjonuje w sferze sacrum – jest związany z chrztem ognia, oczyszcza i scala, na co zwraca uwagę Dorota Michułka, omawiając prozę Andrzeja Sapkowskiego. Chociaż żywioł ognia staje się nadzieją i symbolem wiecznego trwania, nie brak jego drugiego wymiaru – opisane w opowiadaniach wiedźmińskich rozległe pożogi połączone z krzykami przerażonych ludzi przynoszą na myśl otchłań piekielną. Jednak dualizm natury ognia to nie wszystko – w kontekście mitycznym może on zostać połączony z namiętnością, cielesnym uniesieniem. W opowiadaniu dotyczącym obchodów nocy świętojańskiej ogień opuszcza sferę sacrum, co podkreślają ogarnięci orgiastycznym tańcem wokół ogniska bohaterowie – „wygrywa zatem ludyczność” (Michułka, 2021: 111) puentuje badaczka.

Na sakralny charakter ognia zwraca uwagę także Ryszard Waksmund, przywołując mity, bajki, legendy przedstawiające źródło ognia. Zestawia ze sobą historie o pochodzeniu żywiołu zakorzenione w różnych kulturach – „w wielu mitach świata ogień jako żywioł jest, jak widać, powiązany ze sferą sacrum, co wiąże się z przekonaniem, że ludzkość otrzymała go z rąk bogów” (Waksmund, 2021: 165). Następnie badacz przybliży obraz ognia wyłaniający się z baśni świata – pojawiają się zarówno popularne historie o Kopciuszku czy Jasiu i Małgosi, jak i mniej znane przeciętnemu odbiorcy baśnie chińskie, japoń-

skie, duńskie, włoskie czy litewskie, co świadczy o niezwyklej różnorodności materiału badawczego.

Symboliką ognia zajęła się Mazan-Mazurkiewicz, która poddała analizie baśnię Hansa Christiana Andersena. Nie bez powodu w tytule jej artykułu znalazła się metafora „płomień słowa” – ogień staje się źródłem natchnienia, opowieści. Badaczka dostrzega także chrześcijański wymiar symboliki ognia w twórczości Andersena – wskazuje na ogień Ducha Świętego i nadzieję na udział w wieczności, którą baśniopisarz obdarzał swoich bohaterów (Mazan-Mazurkiewicz, 2021: 190).

Nad symboliką żywiołu pochyliła się także Jolanta Ługowska. W artykule *Motywy i symbolika ognia w legendach Selmy Lagerlöf* autorka dostrzega, że w interpretowanych opowieściach ogień funkcjonuje w warstwie dosłownej i przenośnej, co jest charakterystyczne dla chrześcijańskiego typu narracji (Ługowska, 2021: 196). Co więcej, zauważalne jest powiązanie sacrum i profanum – metaforyczny wymiar ognia łączy się zarówno ze sferą boską, wierzeniową, jak i typowo ludzką. Dzieje się tak przede wszystkim za sprawą kobiecych bohaterek, które tradycyjnie opiekują się domowymi ogniskami (Ługowska, 2021: 205).

Na powiązanie kobiet z żywiołem ognia, chociaż w zupełnie innym wymiarze, zwraca uwagę Alicja Ungeheuer-Gołąb w artykule *Gdy płonie czarownica... O żywiole ognia na podstawie wybranych utworów dla dzieci i młodzieży*. W kontrze do wspomnianych domowych ognisk, kojarzonych z poczuciem bezpieczeństwa i miłością, stają stosy, na których płoną czarownice – tortury i męczeństwo towarzyszące ogniovi ponownie przypominają o podwójnej naturze ognia. Ungeheuer-Gołąb sięga po baśń oraz po współczesne utwory o czarownicach, w których to żywioł raz jeszcze zmienia swój charakter – „ogień i czarownica mają tu pozytywną konotację, na tyle silną, że można ją kojarzyć z domowym ogniskiem i bezpieczeństwem” (Ungeheuer-Gołąb, 2021: 90). Z oczywistych powodów w utworach dla dzieci zrezygnowano z przerażających, bestialskich obrazów palących się żywcem kobiet – zamiast tego postacią wiedzmy strywnalizowano. Badaczka słusznie zauważa, że budzące śmiech w literaturze dziecięcej czarownice są tak naprawdę ofiarami. Do zbudowania kontekstu posłużyły Ungeheuer-Gołąb feministyczne eseje Mony Chollet.

Szczególną więź kobiecych bohaterek z żywiołem ognia ukazuje także Mytych-Forajter. Autorka odwołuje się do perspektywy emancypacyjnej i między innymi przez pryzmat feministycznej twórczości Virginii Woolf odczytuje powieści dla dzieci i młodzieży Jacqueline Kelly. W historiach o Calpurnii Tate upał odgrywa znaczącą rolę – to w czasie najgorętszych miesięcy w nastoletniej bohaterce zachodzą największe zmiany (Mytych-Forajter, 2021: 255). W tym przypadku ogień został dostrzeżony w palącym słońcu i wysokiej, duszącej temperaturze.

W recenzowanej monografii nie brakuje również artykułów, które poruszają zagadnienia związane z dydaktyzmem. Badacze przypominają początki literatury dla dzieci i młodzieży i jej ścisłe powiązanie z pedagogiką czy wręcz moralizatorstwem (Leszczyński, 2012). Marta Rusek wskazuje na to, że w pochodzących

przede wszystkim z XX wieku tekstach dla młodych odbiorców ogień pełnił głównie rolę instrumentacyjną. Służył do wywołania strachu u dzieci i stanowił wprowadzenie do formułowania ostrzeżeń, zaleceń i zakazów dotyczących tego, jak należy się obchodzić z żywiołem. O roli wymiaru edukacyjnego ognia pisze także Olszewska w artykule *Od iskiejki z popielnika do pożogi...*, wspominając edukacyjne książki o charakterze prewencyjnym, których głównym celem było nauczenie młodych odbiorców, jak postępować w sytuacji pożaru. Słusznie zauważa Mazan-Mazurkiewicz, że „współczesna literatura dziecięca jest mniej przesycona dydaktyzmem niż XIX-wieczna i mniej obciążona ciężkimi na nią powinnościami” (Mazan-Mazurkiewicz, 2021: 185), co można połączyć, oczywiście, z przemianami, jakie zaszły w literaturze „czwartej”, ale również z początkowym wnioskiem wysnutym przez Zabawę – najmłodszy mają coraz rzadszy kontakt z ogniem (Zabawa, 2021: 7), przestrzeganie ich przed niebezpieczeństwem związanym z nieostrożnym obchodzeniem się z żywiołem nie jest więc tak niezbędne. Na zmiany, które zaszły w sposobie wychowania najmłodszych, zwraca uwagę Rusek, pisząc: „W XX wieku pedagogika strachu i kary ustąpiła miejsca pedagogice wzoru, próbom modelowania pozytywnych reakcji i redukcji lęku wobec przerażającego i obezwładniającego dzieci wydarzenia” (Rusek, 2021: 119). Przytoczony wniosek ma związek z tym, jak zmieniał się sposób opisywania w literaturze dziecięcej zjawiska pożaru – to właśnie jemu badaczka poświęciła swoje rozważania, szczególnie uwzględniając aspekt etyczny, egzystencjalny i pedagogiczny.

Do kształcenia i wychowywania, chociaż w bardziej filozoficznym wymiarze, nawiązuje także Małgorzata Wójcik-Dudek, która analizie poddaje Akademię Pana Kleksa. Dostrzega niesamowitą rolę nauczyciela-Mistrza, rozświetlającego świat uczniów – zestawia ze sobą ciemność i pustkę oraz iskrę, płomień wychowania i kształcenia (Wójcik-Dudek, 2021: 245). Postrzeganie ognia wraz z jego pochodną, czyli światłem, pojawia się i w innych rozprawach – między innymi w tekście Iwony Gralewicz-Wolny, która interpretuje opowiadanie Tove Jansson *Tatuś Muminka i morze*. Badaczka konstatuje, że Tatuś Muminka „utożsamia ogień z przygodą, czyli dynamiką i przemianą, podczas gdy ona [Mama Muminka] kojarzy go ze światłem i ciepłem domowego ogniska” (Gralewicz-Wolny, 2021: 262). Istotną rolę w opowiadaniu pełni nie tylko światło, ale też jego brak – chęć dążenia do światła powiązana została z mitem prometejskim, a ono samo stało się symbolem sensu i przemiany (Gralewicz-Wolny, 2021: 266). W końcowych wnioskach badaczka wskazuje na rozumienie ognia „jako ognia powieści” (Gralewicz-Wolny, 2021: 268), co również nie jest odosobnionym konceptem. O przedstawieniu żywiołu w postaci poetyckiego natchnienia, weny twórczej wspomina między innymi Małgorzata Chrobak w artykule *Ogień »zamknięty« w piecu i kominku. Stereotypowe ujęcia żywiołu w wybranych utworach literatury dziecięcej*, ukazując przeistoczenie domowego ognia w poetycką iskrę. Bohater jednego z omawianych przez badaczkę tekstów – *Balu u zegarmistrza* Teofila Marty Tomaszewskiej – przemienia ogień w kominku w twórczą

siłę. Łączy płomień ze snuciem opowieści także wspomniana już Mazan-Mazurkiewicz – co więcej, badaczka zwraca uwagę na to, że „zapisane słowa mogą być też jak iskry, mogą zapalać myśl w odbiorcach” (Mazan-Mazurkiewicz, 2021: 187). A więc ogień plasuje się na dwóch biegunach procesu twórczego – łączy się zarówno z natchnieniem artysty, jak i z odbiorcą, w którym rozpala nowe idee.

Zgodnie z zapowiedzą zawartą w artykule otwierającym monografię – zakończenie podnosi na duchu, co pokazuje między innymi artykuł Zabawy. Badaczka sięga po twórczość Isaaca Bashevisa Singera, w której to ogień reprezentuje „siłę modlitwy i miłości, nadzieję i tęsknotę za ciepłem, bezpieczeństwem, rodziną, domowym kręgiem najbliższych” (Zabawa, 2021: 301). Podobnie jednak, jak i wcześniej w przywołanych propozycjach odczytań żywiołu ognia, ta również stanowi jedynie przykład – niemożliwym wręcz jest zebranie wszystkich sposobów interpretacji ognia, jakie wybrzmiały w monografii. Jednak już zaprezentowane przykłady ukazują, że znaczenie, sens czy funkcja żywiołów w literaturze dziecięcej nie jest czymś oczywistym, a tym samym staje się zjawiskiem wartym zbadania. Czabanowska-Wróbel proponuje: „Być może dałoby się opowiedzieć historię literatury dziecięcej jako dzieje dominujących w niej żywiołów” (Czabanowska-Wróbel, 2020: 13). Cykl monografii poświęconej naturalnym zjawiskom przyrody wydaje się dobrym dowodem na to, że próby zbadania literatury przez pryzmat pojawiających się w niej żywiołów mogą dać wartościowe rezultaty i pozwolić uwypuklić zjawiska, które zwykle zostają pomijane.

BIBLIOGRAFIA

- Chrobak, M. (2021). *Ogień „zamknięty” w piecu i kominku. Stereotypowe ujęcia żywiołu w wybranych utworach literatury dziecięcej*. W: A. Czabanowska-Wróbel, K. Zabawa (red.), *Żywioły w literaturze dziecięcej. Ogień* (149–162). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Czabanowska-Wróbel, A., Zabawa, K. (red.). (2020). *Żywioły w literaturze dziecięcej. Powietrze*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Czabanowska-Wróbel, A., Zabawa, K. (red.). (2021). *Żywioły w literaturze dziecięcej. Ogień*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Gralewicz-Wolny, I. (2021). *Do latarni morskiej. „Tatuś muminka i morze” Tove Jansson jako opowieść o ogniu*. W: A. Czabanowska-Wróbel, K. Zabawa (red.), *Żywioły w literaturze dziecięcej. Ogień* (259–269). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Janus-Sitarz, A. (2021). *Uciec tam, „gdzie nie palą się domy”. Pożoga z perspektywy dziecka*. W: A. Czabanowska-Wróbel, K. Zabawa (red.), *Żywioły w literaturze dziecięcej. Ogień* (57–70). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Leszczyński, G. (2012). *Książki pierwsze – książki ostatnie?* Warszawa: Wydawnictwo SBP.
- Ługowska, J. (2021). *Motywy i symbolika ognia w legendach Selmy Lagerlöf*. W: A. Czabanowska-Wróbel, K. Zabawa (red.), *Żywioły w literaturze dziecięcej. Ogień* (193–206). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Mazan-Mazurkiewicz, A. (2021). *Płomień słowa. Symbolika ognia w baśniach Hansa Christiana Andersena*. W: A. Czabanowska-Wróbel, K. Zabawa (red.), *Żywioły w literaturze dziecięcej. Ogień* (179–191). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

- Michułka, D. (2021). *Obrazy ognia w prozie Andrzeja Sapkowskiego. Od sacrum do popkultury*. W: A. Czabanowska-Wróbel, K. Zabawa (red.), *Żywioły w literaturze dziecięcej. Ogień* (99–114). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Mytych-Forajter, B. (2021). *Twórcza siła upału. Calpuria Tate i pasikoniki*. W: A. Czabanowska-Wróbel, K. Zabawa (red.), *Żywioły w literaturze dziecięcej. Ogień* (247–258). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Niesporek-Szamburska, B. (2021). *Ogień – obraz żywiołu w wypowiedziach dzieci*. W: A. Czabanowska-Wróbel, K. Zabawa (red.), *Żywioły w literaturze dziecięcej. Ogień* (27–42). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Olszewska, B. (2021). *Od iskiarki z popielnika do pożogi. Motyw ognia i jego funkcja w wybranych utworach dla dzieci i młodzieży*. W: A. Czabanowska-Wróbel, K. Zabawa (red.), *Żywioły w literaturze dziecięcej. Ogień* (133–148). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Rusek, M. (2021). *Języki ognia. Pożar w literaturze dla dzieci i młodzieży*. W: A. Czabanowska-Wróbel, K. Zabawa (red.), *Żywioły w literaturze dziecięcej. Ogień* (115–132). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Ruszkiewicz, D. (2021). „Widzisz, że mówię, a jednak ja gorę”. *Ogień piekielny w „Boskiej komedii” Dantego oraz „The Young Inferno” Johna Agarda*. W: A. Czabanowska-Wróbel, K. Zabawa (red.), *Żywioły w literaturze dziecięcej. Ogień* (71–82). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Rybak, K. (2020). *Żywioły w literaturze dziecięcej. Ziemia [Elements in children's literature: earth]*. Eds Anna Czabanowska-Wróbel and Krystyna Zabawa, International Research in Children's Literature Issue Supplement, 13, 223–225. DOI: 10.3366/ircl.2020.0350. Pobrano z: <https://www.eupublishing.com/doi/10.3366/ircl.2020.0350>.
- Ungeheuer-Gołąb, A. (2021). *Gdy płonie czarownica... O żywiole ognia na podstawie wybranych utworów dla dzieci i młodzieży*. W: A. Czabanowska-Wróbel, K. Zabawa (red.), *Żywioły w literaturze dziecięcej. Ogień* (83–98). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Waksmund, R. (2021). *Ogień w baśniach świata*. W: A. Czabanowska-Wróbel, K. Zabawa (red.), *Żywioły w literaturze dziecięcej. Ogień* (163–178). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Wądolny-Tatar, K. (2021). *Uczucie to ogień. Konceptualizacja uczuć w prozie dla nastolatków (na podstawie powieści Katarzyny Ryrych)*. W: A. Czabanowska-Wróbel, K. Zabawa (red.), *Żywioły w literaturze dziecięcej. Ogień* (43–55). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Wójcik-Dudek, M. (2021). *Między ogniem a światłem. „Akademia pana Kleksa” Jana Brzechwy*. W: A. Czabanowska-Wróbel, K. Zabawa (red.), *Żywioły w literaturze dziecięcej. Ogień* (237–246). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Zabawa, K. (2021). „Mała świeczka” – *cud światła i siła ognia w „Opowiadaniach dla dzieci” Isaaca Bashevisa Singera*. W: A. Czabanowska-Wróbel, K. Zabawa (red.), *Żywioły w literaturze dziecięcej. Ogień* (289–302). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Zabawa, K. (2021). *Ogień – żywioł najmocniejszy i najgroźniejszy*. W: A. Czabanowska-Wróbel, K. Zabawa (red.), *Żywioły w literaturze dziecięcej. Ogień* (7–26). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.